

Mogens Nygaard Christoffersen
Yvonne Mørck
Kjeld Mazanti Sørensen

Ungdomssociologi

Columbus

Ungdomssociologi

© Forlaget Columbus og forfatterne, 2001

2. udgave, 1. oplag 2005

Forlagsredaktion: Henrik Arbo-Bähr

Grafisk tilrettelæggelse og omslag:

Annette Wendelboe Jensen

Omslagsfoto: Per Morten Abrahamsen, BAM

Tryk og repro: Narayana Press

Kopiering fra denne bog kan kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Copy-Dan og kun indenfor de i aftalen nævnte rammer

Printed in Denmark

ISBN 87 7970 023 3

Forlaget Columbus
Østerbrogade 54C
2100 København Ø
Tlf.: 35 42 00 51
Fax: 35 42 05 21

Hver periode stiller sine særlige krav til den enkelte. Industrisamfundet havde brug for stabile samfundsborgere, der kunne indordne sig under de givne vilkår. Med overgangen fra industrisamfund til det moderne forbruger- og informationssamfund – det senmoderne samfund – er en ny socialkarakter under dannelse. En forståelse af det senmoderne samfunds betydning for identitetsdannelsen sætter naturligt fokus på de unge. Ændrede socialisationsbetingelser, betydningen af det husmorløse samfund, en ændret livsstil, nye fællesskaber og subkulturer opleves tydeligst ved at fokusere på de unge.

Kjeld Mazanti Sørensen har i de første kapitler sat fokus på samfundsudvikling, socialisation og identitet.

Vilkårene for unge er meget forskellige. Mange børn og unge klarer sig godt, mens andre oplever alvorligt belastende forhold i deres barndom. Forskning i den sociale arv har især fokuseret på de livsbetingelser i barndommen, der kan tænkes at have en afgørende indflydelse på børnenes og de unges senere udfoldelsesmuligheder. Fænomenet er belyst i talrige undersøgelser, hvilket giver mulighed for at få indkredset betydningen af forskellige belastningsforhold.

Mogens Nygaard Christoffersen, der som forsker har forestået adskillige undersøgelser om børns vilkår, kortlægger i det andet kapitel omsorgssvigt og den sociale arvs mekanismer. Kapitlet er udvidet i forhold til 1. udgaven.

Polarisering i forbindelse med samfundsudviklingen viser sig tydeligt, når man beskæftiger sig med ungdomskriminalitet. Færre unge begår kriminalitet, men de få, der gør, har større tilbøjelighed til at blive fastholdt i et kriminelt mønster. Det er et komplekst billede, der tegner sig, når man dykker ned og analyserer den aktuelle udvikling i ungdomskriminaliteten. Det er ikke så enkelt, som den offentlige debat ofte giver udtryk for.

Kjeld Mazanti Sørensen tager udgangspunkt i Flemming Balvigs fremstilling fra 1. udgaven. Kapitlet indeholder en række fornyelser både vedrørende sociologiske forklaringer på unges kriminalitet og m.h.t. det mere kriminalpolitiske perspektiv i samfundets reaktioner på ungdomskriminaliteten.

Etniske minoritetsunge i Danmark behandles ofte som et problem med udgangspunkt i mediernes billeder. De unges placering i et kulturelt krydsfelt kan også beskrives på en anden måde. Hvordan oplever man som ung at tilhøre en etnisk minoritet? Hvilke problemer og udfordringer skal den unge søge at takle, og hvilke strategier bruger unge i den sammenhæng? Her er fokus de kulturelle modsætninger og minoritetsunges identitetsdannelse.

Forfatterne formår i fællesskab at få sat fokus på en lang række centrale generelle og specifikke forhold af betydning for en forståelse af unge i dag.

Henrik Arbo-Bähr, redaktør

Identitetens datomærkning

Af Kjeld Mazanti Sørensen

Identitet og samfund under forandring 10

Ansvar for eget liv – uden fixpunkter 10

Fra traditionelle til moderne og senmoderne samfund 13

Det senmoderne samfund 14

– Globalisering 14

– Aftraditionalisering 16

– Viden og ekspertsystemer 17

– Refleksiviteten og den sociale krop 18

– Differentiering og polarisering 19

En ny socialkarakter på vej 20

Pessimister og optimister 23

Socialiseringens byggesten 28

Socialisering som modelindlæring 28

Identitetens udvikling gennem kriser 29

– Sigmund Freuds udviklingsteori 29

– Erik Eriksons udviklingsteori 30

Roller og rolletagning 32

Gruppens betydning 35

Gensidige misforståelser og gruppepres 37

Den sociale baggrunds betydning 40

Man må skrive sin egen fortælling 41

Familien, institutionerne og kammeraterne 44

Der var engang:

Familien som samfundets urcelle 44

Den moderne husmoderløse familie 46

Ikke alle familier er ens 54

Ønskebørn, unikke og udskiftelige børn 55

Integration gennem spil og leg 58

At finde sin individualitet og sin krop blandt de jævnaldrende 60

– Krop og kontrol 62

Livet i skolen 65

Finde sin fremtid – og finde sig selv i sin fremtid 67

Uddannelse som selvuddannelse 69

Forestillinger om det fremtidige arbejde 70

I fritiden leves livet 73

Individualisme og fællesskab 76

Om unges politiske univers 76

Subkulturer 78

Nye fællesskaber og vandrende neostammer 80

Tilbagetrækning, virtuel reality og overlappende fællesskaber 83

Sociale forskelle i barndommen

Af Mogens Nygaard Christoffersen

Sociale forskelle 90

„Romeo og Julie-barrieren“ 91

Magtens mænd 93

Den danske elites sociale ophav 95

– Social skævhed i hvem der får en studentereksamen 97

Social arv 99

Social eller biologisk arv 102

Familiens betydning for den sociale arv 105

Hvad er en familie, og hvilken betydning har den for den sociale arv? 105

– Bowlby's teori om tilknytning	107
Omsorgssvigt	109
Hvad er omsorgssvigt?	110
– En model om omsorgssvigt	111
Hvad er de mest skadelige forhold for børns opvækst?	113
– Psykologisk mishandling	113
– Fysisk mishandling	113
– Vanrøgt	113
Hvorfor skelne mellem de forskellige typer omsorgssvigt?	114
– Hvor stort er problemet?	115
– Når forældrenes mishandling af barnet ophører får børnene det bedre	115
Børn reagerer forskelligt	116
Fordeling af alvorlige familiemæssige belastninger blandt børn	116
Opvækst med arbejdsløshed	120
Fordelingen af forældrenes arbejdsløshed	120
Familiemæssige konsekvenser af arbejdsløshed	120
En dansk undersøgelse af arbejdsløshedens konsekvenser for børn	122
Opvækst med fattigdom	124
Påvirker fattigdom familiens indre dynamik	124
Fattigdom og etnicitet	125
Børn og unges selvdestruktive adfærd	126
Hvem bliver narkomaner?	126
Børn og unge oplever flere problemer, når mor drikker	127
Selvmodrsforsøg blandt unge	128
– Belastende familieforhold og selvmodrs- overvejelser	130
De voldelige unge mænd	132
Opdragelse til vold?	132
Undersøgelsens resultater:	
– Vold avler vold	133
Familiens sociale netværk	133
Forebyggende behandling af voldelig adfærd	134

Kan daginstitutioner forebygge social arv? 138

Teenagemoderskab 140

– Hvorfor bliver forsømte piger teenagemødre? 142

Ungdomskriminalitet og samfundsudvikling

Af Kjeld Mazanti Sørensen

Ungdomskriminalitetens omfang 144

Hvorfor begås der kriminalitet? 147

– Kontrolteoriene – kriminalitet og mennesketyper 147
 – Motivationsteoriene – kriminalitet som normløshed 147
 – Kulturteoriene – 'vi' og 'de andre' 148
 Årsager til vækst i ungdomskriminalitet 151
 Nye rollemodeller og identitets-
 usikkerhed 152
 – Spændings- og lejlighedskriminalitet 155

Kriminalitetens mørketal 158

De lovlydige, flertallet, de erfarne 159

Kurverne knækker 163

Hvorfor er ungdomskriminaliteten ikke fortsat steget? 166

Øget risikobevisthed og det
 kontrollerende samfund 167
 – Polariseringstendenser i kriminalitets-
 billedet 170
 Skolens rolle 172

Den oplevede vold og den faktiske vold 174

– Unge ofre og voldsmænd 177
 De unge kriminelles baggrund 179
 Bandevold 183

Samfundets reaktioner på ungdomskriminaliteten 186

Holdninger til kriminalitet i

befolkningen? 169

Kriminaliteten og den politiske

dagsorden 191

Er retssystemet for slapt? 193

Forebyggelse og straf 194

– *Straffens funktion* 197

– *Dilemmaer hos anklagemyndighed og dommere* 199

– *Hvordan virker straffene?* 202

Etniske minoritetsunge i Danmark. Strategier, udfordringer og potentialer

Af Yvonne Mørck

Etniske minoritetsunge i Danmark 209

Indvandrere og flygtninge i Danmark 211

Etniske minoritetsunges forskellige erfaringer 213

Forskellige opvækstvilkår og erfaringer 215

Et skjult ungdomsoprør 215

Tradition, simpel modernitet og refleksiv modernitet/senmodernitet 116

– *Glidende overgange og balancegang for alle* 217

– *Aktive agenter, at krydse grænser og arvens modsigelser* 218

Parforhold og ægteskab på mange måder 222

Udfordringer og oprør på to fronter 222

Seriel monogami og interaktionsomkostninger 222

Arrangeret versus tvangsægteskab 223

Køn under forandring 228

Kvindeoprør og kvinden som kulturbærer 228

– *Kvinden som menneskelig mark* 228

– *Gradsforskelle snarere end artsforskelle* 229

– *Tavs viden* 230

– *Forældre-perspektiv* 230

– *Unge-perspektiv* 231

Dansk, tyrkisk eller noget helt tredje? 232

Identitetsvalg og kreativitet 232

– *Den rene identitet* 233

– *Bindestregsidentiteten* 233

– *Den kreolske identitet* 233

– *Kreativitet, fundamentalisme og ambivalens* 233

– *En vifte af identitetsbegreber* 234

– *Både-og-position* 235

Det komplekse levede liv 235

Strategiformer 237

Uddannelsesstrategi 237

– *Elevtyper* 237

– *Uddannelseskulturens skjulte pensum, barrierer og motivation* 239

– *Uddannelse som middel til social mobilitet og kulturel frisættelse* 241

En kollektiv strategi 241

En religiøs strategi 242

– *Valg, pres eller tvang?* 244

En traditionel strategi 246

– *Marginaliserede piger* 246

– *Pigeklubber* 247

– *Dilemmaer, brud og identitetskriser* 247

En kriminel strategi 249

– *At føle sig hjemme: Marginalisering og maskulinitet* 249

– *Når det går helt galt* 252

Fremtidens Danmark – en flerkulturel park? 255

– *Integration, assimilation og segregation* 255

– *Mangfoldighed og pluralistisk demokrati* 256

Paradokser og dilemmaer 261

Indeks 266

Identitetens datomærkning

Kjeld

Mazanti

Sørensen

Identitet og samfund under forandring

De anderledes unge

Når man opfordres til at skrive og analysere om unge som gruppe er det næsten altid underforstået at unge er anderledes (værre) end voksne (ældre) – hvorfor ellers skille dem ud? Der skrives da unægtelig også mange bekymrede ting om unge, der antyder forfald og mangel på moral og værdier. Det gælder på mange forskellige niveauer. En kollega af mig morede sig med at sammenstille følgende avisoverskrifter som han fandt i løbet af et par dage:

- ◆ Unge svigter a-kasserne
- ◆ Unge svigter efterlønnen
- ◆ Unge svigter det repræsentative demokrati
- ◆ Unge svigter erhvervsuddannelserne
- ◆ Unge svigter ingeniørstudierne
- ◆ Unge svigter idrætsforeningerne
- ◆ Unge er egoister og svigter fællesskaberne
- ◆ Unge svigter Assens
- ◆ Unge forbrugere svigter danske jordbær

Det er jo unægteligt alvorlige perspektiver der

afspejles her. Unge gør i hvert fald ikke som de forrige generationer. De er tydeligvis op imod nogle andre vilkår. Ser man bort fra den lidt barokke opstilling går bekymringerne på at unge svigter etablerede fællesskaber og etablerede værdier. Hvad mon der så egentlig motiverer deres handlinger, og hvad får dem til at synes at nogle handlinger er rigtige og andre forkerte? Unge går ikke den vej de forventes af gå... De træffer deres egne valg.

I opstillingen ligger det implicit at unge er om ikke egoister, så i hvert fald individualister. De har sig selv som målestok, og de gør kun det de selv vil. Der er ikke et samlende værdisæt eller et fælles moralkodeks at styre efter i den globaliserede verden, der er deres. Men hvad vil det sige at styre efter hvad man selv vil? Hvordan finder man ud af hvad man vil, og hvordan opnår man en oplevelse af sammenhæng i noget som helst?...

Uddrag fra: „Ungdomstilværelsens ulidelige lethed“, kronik i Kristeligt Dagblad, 12.03.04. Af Birgitte Simonsen, Professor, leder af Center for Ungdomsforskning, RUC.

Ansvar for eget liv – uden fixpunkter

I dette kapitel sættes der – primært ved hjælp af socialpsykologiske og sociologiske teorier og metoder – fokus på den oplevelse af *ander-*

ledeshed i voksnes holdninger til unge, der kommer til udtryk i boksen ovenfor.

Vi kommer ind på vilkårene for unges arbejde med at skabe deres identitet, og i sammenhæng hermed vil vi mere generelt fokusere på, hvad det er, der skaber de *gene-*

rationsspecifikke karaktertræk – *identitetens datomærkning*¹.

En generations 'datomærkning' skal forstås som dennes særpræg – en særlig opfattelse af sig selv og omverdenen, som kommer til udtryk i adfærd, normer og værdier. Denne selvopfattelse skabes dels i samspil med aktuelle samfundsmæssige vilkår og rammer omkring opvæksten, dels af en række fælles erfaringer.

At hver generation således har sit specielle særpræg kan f.eks. belyses ved at interviewe forældre, lærere og andre repræsentanter for voksgenerationen om, hvilke vilkår, begivenheder og erfaringer, der har præget deres opvækst – og dermed været med til at skabe deres personlighed.

Her vil der uden tvivl dukke en lang række *fortællinger* op om fundamentalt anderledes erfaringer og vilkår, end dem som ungdomsgenerationen har. Fortællinger hvor bl.a. *Den kolde Krig, Velfærdssamfundets fremvækst, Berlin-murens fald, det antiautoritære oprør i 1968, kvindebevægelsen, Vietnam-krigen, Oliekriserne og industrisamfundets afvikling* vil have en central placering.

Spørger man den endnu ældre voksgeneration, vil bl.a. den økonomiske krise i 1930'erne og Besættelsen/Den anden Verdenskrig uden tvivl spille en vigtig rolle i generationens fortælling om sig selv.

For ungdomsgenerationen er det helt andre vilkår, erfaringer og begivenheder, der mærker identiteten.

Vi vil i det følgende søge at indkredse nogle af de samfundsmæssige forhold, som i særlig grad præger ungdomsgenerationen. Vi vil undersøge, hvad disse forhold har betydet for unges opfattelse af sig selv og deres omverden. Vi vil endvidere se på, hvad denne *identitetens datomærkning* betyder for de sociale sammenhænge og fællesskaber – familie, gruppe, samfund – som man indgår i. Og hvad de betyder for disse fællesskabers stabilitet og udviklingsmuligheder.

Tegning: FUPZ, Samvirke okt.97

Det er her de brede *mønstre*, vi skal se på, og det betyder, at det enkelte menneske i det unikke fremtræden må træde i baggrunden. Men at finde mønstre og sammenhænge udelukker ikke, at der samtidig kan være en mangfoldighed af nuancer og variationer. En konstatering af, at der er sammenhæng mellem social baggrund og/eller køn på den ene side og adfærd på den anden, betyder således ikke, at der er tale om en lovmæssighed. Hvor der er mønstre, er der også *mønsterbrydere*, d.v.s. mennesker som af den ene eller anden grund evner at bryde med *kønsrollen* eller *den sociale arv*².

Social arv er et centralt – og omdiskuteret – begreb inden for sociologien. Senere i dette

1. På www.forlagetcolumbus.dk kan du finde hjemmeside for denne bog med links, litteratur og forslag til opgaver. På www.emu.dk/gym/fag/sa/inspiration/sociologi.jsp findes også en lang række gode links til hjemmesider og databaser om sociologiske emner i dansk og international sammenhæng.

2. Begrebet *social arv* uddybes i kapitel 2.

kapitel vil der blive præsenteret en række andre begreber. Begreber er 'tankens øjne' som skal hjælpe os til at fokusere på det centrale, når vi leder efter de typiske mønstre i den samfundsmæssige mangfoldighed.

Og så for en ordens skyld: det er ikke dette kapitels budskab, at 'verden er af lave', og at 'ungdommen ikke er, som den burde være'! Det er heller ikke budskabet, at 'intet i virkeligheden er forandret', og 'i bund og grund er ungdommen, som den altid har været'! Kapitlets formål er at søge at indkredse nogle udviklingstendenser og fremlægge forskellige synsvinkler på en fascinerende, provokerende, modsigelsesfuld virkelighed. Der er her tydeligvis forandringer på vej, men det er endnu for tidligt at sige med sikkerhed, hvilke mere fundamentale konsekvenser disse forandringer har for samfundet og for de mennesker, der lever i dette.

I den karakteristisk, som Maja Sørensen nedenfor giver af sin egen generation, stiller hun skarpt ind på nogle radikalt ændrede vilkår for de unge: Traditionen og de faste rammer om den enkeltes liv er borte. Hverken forældre, børneinstitutioner eller skole

kan længere give retningslinier for, hvordan man skal leve sit liv. Tilbage er det individuelle valg – og ingen kan fortælle en, hvad der er det rigtige valg!

Det giver en fantastisk frihed for de ressourcestærke unge – men ikke alle unge har ressourcerne til at klare friheden.

Konsekvensen heraf kan blive marginalisering og udstødelse fra fællesskabet – og i et større samfundsmæssigt perspektiv et splittet, polariseret samfund.

For nogle skaber forandringerne optimisme og begejstring – for andre utryghed og bekymring. I begge tilfælde aktualiseres problemstillinger om forholdet mellem det enkelte menneske og det omgivende samfund: hvad er det for forhold, der får den enkelte til at føle sig tilpas, d.v.s. skaber integration i samfundet – og hvad er det, der skaber isolation og udstødelse af dette?

Hvad er det for kræfter, der får det såkaldte senmoderne samfund til at hænge sammen?

Og hvad er det, der får identiteten til at hænge sammen i en forvirrende verden?

Ansvar for eget liv - uden fixpunkter

” Mine forældre har altid sagt, at de vil støtte mig i mine valg, lige meget hvor udsyrede de er. Bang, der blev ansvaret for mit liv lagt i egne hænder (...)

Pædagoger og folkeskolelærere (...) har altid gjort mig klart, at jeg skal tage udgangspunkt i min egen udvikling og ikke sammenligne mig med andres udvikling. Bang, der røg endnu et fixpunkt (...)

Men så er der dem som ikke kan følge med, dem som oftest ikke har den støtte der

skal til for reelt at kunne træffe valg, dem som bliver overrumplet og bange for alle mulighederne. Når man føler man mister styringen med sit eget liv, bliver øjeblikkene det styrende (...)

Mit billede af halvfemsergenerationen er altså splittet. Aldrig før er der set en generation, som i så høj grad formår at formulere og realisere egne ønsker og krav. Men der er altså også en gruppe tabere i denne individualitetens tidsalder ... “

Kilde: Fra kronik i Information, 29.3.2000 af Maja Sørensen, gymnasieelev

Collage - mennesker

” Jeg er ikke rigtig nogen. Jeg er en meter og halvfems. Et collagemenneske. Jeg arbejder på et billede af mig selv, men der er som regel ingen historie bag – jeg ved bare, at billedet skal ud. Alle ønsker jo at skabe et koncept omkring sin egen person. Og det er tankevækkende, at det er så åbenlyst, at folk skaber sig et image. For man skal være original, have sin egen stil. Jamen, kig bare på tøjet! Det er blevet en livsstil at klæde sig, som man har lyst og tage afstand fra etiketterne. Folk bruger det

hele uden hæmninger, alle låner fra alle. Vi er den nye model af mennesker med mange kulører og stor spændvidde. Så vi er på vej fremad. Vi er den første generation, der har skullet stille spørgsmålstejn ved, hvem vi er. Man er ikke længere enten bankbestyrer eller husmor, man kan være begge dele på én gang. Modsat den gamle generation, der søgte efter det stabile og trygge, må du hele tiden være åben. For et menneske er ikke støbt én gang for alle, men kan godt skifte form... “

Kilde: Interview med ung i:

Søren Heusler og Jørgen Staun: Den samlede generation, 1999

Fra traditionelle til moderne og senmoderne samfund

Faktisk var det lignende problemstillinger om samfundsmæssig integration, marginalisering og polarisering, der i slutningen af 1800-tallet skabte grundlaget for sociologien som videnskabelig disciplin³. Dengang var der med *den industrielle produktionsforms, kapitalismens* og *liberalismens* sejrsgang i den vestlige verden en stærk bekymring for, at der skulle ske en opløsning af den sociale og den samfundsmæssige orden gennem underminering af solidariteten i samfundet.

Den tyske sociolog *Ferdinand Tönnies* (1855-1936) var en skarp iagttager af den udvikling, der var i gang. Han mente, der var tale om en udvikling væk fra det, han kaldte et organisk fællesskab ('*Gemeinschaft*'), hen mod et mekanisk samfund ('*Gesellschaft*').

Med begrebet *Gemeinschaft* mente han det lokale samfund præget af nære og følelsesmæssigt tætte relationer mellem mennesker. Et samfund hvor traditionen spiller en stor rolle, bl.a. som forklaring på og legitimering af den sociale orden og de statusfor-

skelle, der er her. Den sociale orden opfattes som 'naturlig' og den eneste mulige.

Gesellschaft betegner relationer mellem mennesker baseret på nytteværdi-overvejelser og rationelle økonomiske kalkulationer. Stærke bånd mellem mennesker erstattes her af løsere relationer baseret på roller som forbrugere, lønmodtagere osv.

Det traditionelle liv i fællesskab på landet fremstod for Tönnies som et liv i et ægte, stærkt og levende fællesskab, en levende organisme. Heroverfor stod 'samfundet', som tydeligst kom til udtryk i storbylivet, som overfladisk, flygtigt og koldt – 'et mekanisk sammenføjet kulturprodukt'.

Ikke alle af datidens sociologer delte Tönnies' nostalgiske længsel efter fortiden og stærke bekymring for fremtiden. Men det er et fællestræk, at holdningerne hos disse var ambivalente over for udviklingen.

---

3. Sociologiens 'fædre' Émile Durkheim, Max Weber, Karl Marx, Ferdinand Tönnies og Georg Simmel var – deres forskelligheder til trods – alle stærkt optaget af, hvad der henholdsvis skaber og opretholder den sociale orden, og hvad der undergraver denne. Se Benny Jacobsen m.fl.: '*Sociologi og Modernitet*', Columbus 1998, bl.a. kapitel 2.

Det samfund, som datidens sociologer så vokse frem som afløser for det traditionelle samfund, var og er præget af meget stor forandringshastighed på en lang række områder: *industrialisering, demokratisering, bureaukratisering, urbanisering og social dynamik* har præget den vestlige verden. Centralt for denne udvikling har været troen på fremskridtet, og på at problemer af enhver art kan løses ved hjælp af *fornuft, videnskab* og den rette *teknologi*.

Nu ved starten af et nyt århundrede er der igen en oplevelse af opbrud og stærke samfundsmæssige forandringer: *det moderne samfund* erstattes af det, der i mangel på et præcist samlende begreb – bl.a. fordi der kan konstateres så mange forskelligartede tendenser – skiftevis kaldes *informationssamfundet, risikosamfundet, det postindustrielle, det postfordistiske, det postmoderne, det senmoderne* eller *det radikalt moderne samfund*⁴.

Centralt for udviklingen hen imod en ny type samfund er bl.a., at troen på *det omkostningsfrie fremskridt og den menneskelige fornuft*, som var fremherskende i starten af 1900-tallet, led alvorlige knæk gennem dette århundrede, som var præget af sammenstød mellem samfundets klasser, radikale politiske ideologier og verdensomspændende krige. Hertil kom udviklingen af raffinerede måder at overvåge og manipulere befolkningen på samt konstruktion af masseødelæggelsesvåben og rationelt drevne massedrebsfabrikker. Tilsammen har disse forhold betydet, at fornuft og fremskridt ikke længere står som entydige positive begreber.

Mange ser således ikke længere fornuft, videnskab og teknologi som problemløser, men derimod som problemskabere. Og det moderne samfunds tro på eksistensen af en entydig moralsk og videnskabelig målestok, hvor ud fra alt kan vurderes, forstås og værdisættes, er blevet afløst af *senmodernitetens tvivl om alt* – og dermed en principiel opfattelse af alt som *lige gyldigt*.

Det senmoderne samfund

Betegnelsen *det radikalt moderne* eller *det senmoderne samfund* beskriver det forhold, at vi stadig lever i moderniteten, men at der nu ca. 100 år efter, at det moderne samfund begyndte at fortrænge det traditionelle samfund, er ved at ske dybtgående forandringer. Nogle karakteristiske træk forstærkes, samtidig med andre fortrænges.

I modsætning hertil antyder ordet *det postmoderne samfund*, at det moderne samfund ikke længere eksisterer! Og det er ikke rigtigt: der er stadig en lang række træk tilbage af både dette og af det traditionelle samfund, hvilket afspejles i såvel de samfundsmæssige institutioner som i den enkeltes identitet, bevidsthed og adfærd.

Lad os for at sætte ovenstående ind i en mere konkret sammenhæng vende tilbage til udgangspunktet for dette kapitel: voksgenerationens oplevelse af ungdommen som anderledes end den selv.

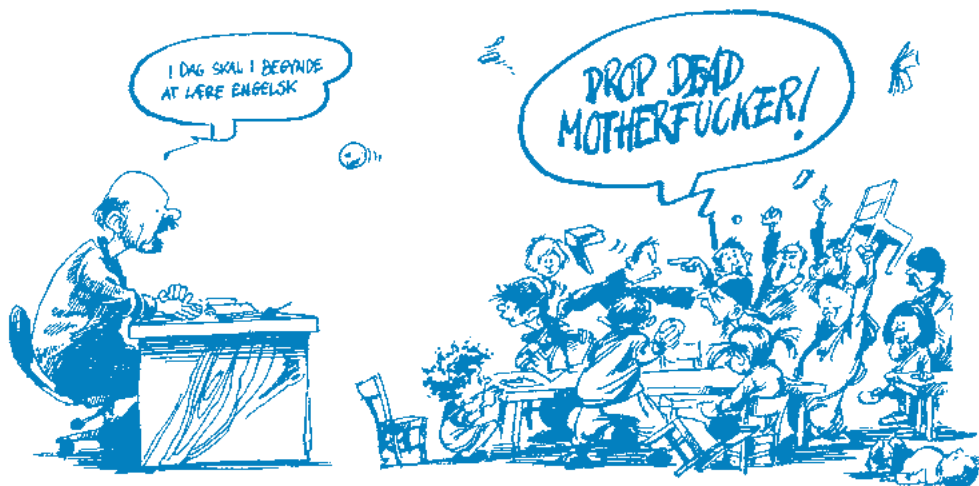
Afstanden mellem to generationer er ca. 30 år. Hvad er der sket i de sidste 30 år, som tilsyneladende radikalt har ændret vilkårene for den enkeltes adfærd og identitetsdannelse.

På et overordnet plan er der tale om forhold som:⁵

- ◆ Globalisering
- ◆ Opbrud i de traditionelle værdier (aftraditionalisering)
- ◆ Individualisering
- ◆ En eksplosiv vidensudvikling uden et fælles vidensgrundlag
- ◆ Alle livsområder er præget af valg og refleksivitet
- ◆ Øgede menneskeskabte risici
- ◆ Tiltagende differentiering og polarisering i samfundet

Globalisering

Begrebet *Globalisering* dækker over en lang række grænseoverskridende processer betinget af den teknologiske udvikling og en vok-

„Mothersmålsundervisning“.

Tegning: Roald Als, Politiken 30.9.00

sende frisættelse af markedskræfterne. Det fører til en *‘intensivering af verdensomspændende sociale relationer, som forbinder fjerne lokaliteter på en sådan måde, at lokale begivenheder påvirkes af hændelser, der finder sted mange kilometer borte og vice versa’*.⁶

Konsekvensen heraf er en tættere sammen- vævning af verden – økonomisk, socialt, kul- turelt. Det betyder større åbenhed og mange konstruktive og frugtbare påvirkninger mel- lem mennesker og lande. Udvikling af nye hurtige transportmidler og ikke mindst ny informationsteknologi betyder, at man ikke længere er bundet til et mindre geografisk område, men kan kommunikere uafhængigt af tid og rum. Det giver mulighed for vækst i økonomiske relationer og for dialog og intens udveksling af tanker, ideer og informationer mellem mennesker, der fysisk befinder sig langt fra hinanden. Og det giver mulighed for, at mange f.eks. kan få del i en lang række stærke kunstneriske oplevelser.

Men det betyder også en større *sårbarhed* for lokalområderne, og *nationalstaten* sættes under pres. Statsmagtens muligheder for at håndtere kriser, som skyldes økonomiske stød fra verdensmarkedet – f.eks. forårsaget af kursfald på IT-aktier på New Yorks bør –

bliver mere og mere begrænsede. Begiven- heder og udviklingstendenser i de fjerneste områder af verden kan frit forplante sig til enkeltstaterne – i form af rentestigninger, arbejdsløshed, flygtningestrømme osv. – og derved få afgørende betydning for levevilkå- rene i lokalområderne og sende dønninger helt ind i intimsfæren⁷. Samtidig udfordres bl.a. de kulturelle vaner og traditionerne. Modefænomener, holdninger, adfærd og pro- dukter, der hører til en livsstil, der knytter sig til den vestlige verdens storbyer, formidles gennem massemedier og turisme til verdens mest afsidesliggende egne. Denne livsstil for- trænger med sin stærke fascinationskraft den lokale traditionelle kulturs konventioner og udtryksformer, og det skaber forvirring, angst

4. I det følgende vil vi holde os til betegnelsen *det sen- moderne samfund*.

5. Nedenstående beskrivelse af vilkårene i det senmoderne samfund er væsentligst baseret på Anthony Giddens: *Modernitetens konsekvenser*, Hans Reitzels forlag, 1996. Se også Benny Jacobsen m.fl.: *Sociologi og Modernitet*, Columbus, 1998, s. 65ff

6. Anthony Giddens: *Modernitetens konsekvenser*, 1996, s. 60

7. Intimsfæren er området præget af tætte og nære rela- tioner (f.eks. familien, venskaber og /eller parforholdet) i modsætning til *den offentlige sfære*, hvor relationer er bestemt af f.eks. social status eller roller og reguleret ud fra kontraktlige eller lovgivningsmæssige forhold.

Globalisering og det personlige liv

” Globalisering er at leve i en verden, hvor personlige handlinger har globale konsekvenser, og hvor fjerne begivenheder påvirker det personlige liv. Vi er de første, som lever i en sådan verden. Det er en stor misforståelse kun at opfatte globalisering som vedrørende store systemer, store institutioner. Globalisering handler også om kultur, moral og politik. Jeg

tror i virkeligheden, det også handler om en ændring af vores personlige liv.

Lever du i en by, hvor du får mange informationer fra globale elektroniske medier og aviser, er der stor sandsynlighed for, at du har et bedre kendskab til Nelson Mandela, end til din egen nabo. Globalisering er altså lige så meget et lokalt og personligt fænomen... ”

Kilde: Interview med den engelske sociolog Anthony Giddens i dagbladet Politiken 17.11.1996: 'Valget er dit'.

og måske aggressioner. Man kan således se den stærke islamiske fundamentalisme, som voksede frem i sidste del af 1900-tallet, som en reaktion mod den vestlige kulturs fremtrængen i den arabiske verden. Og ligeledes kan man se de stærke nationalistiske bevægelser, der præger Europa i øjeblikket, som en reaktion på den trussel, som globaliseringen udgør mod nationalstaten og den dermed sammenhængende identitet.

Globaliseringen er således medvirkende til, at mennesket i stigende grad må leve i spændingsfeltet mellem udefra kommende *forandringer* på den ene side og behov for *faste værdier, stabilitet og tryghed* på den anden side.

Aftraditionalisering og individualisering

Traditionen er med til at holde tilværelsen sammen for det enkelte menneske og – på et mere overordnet plan – samfundet. Traditionen henter sit indhold og sine argumenter fra fortiden og overfører dem på nutiden. Den er et middel til at organisere og kontrollere omverdenen – 'sådan plejer vi at gøre'. Det giver tryghed. Traditionen rummer endvidere en kollektiv hukommelse: man kan spørge traditionen til råds, hvis man kommer i tvivl

om, hvordan man skal forholde sig eller opføre sig i en given situation; og den indeholder moralske forskrifter og 'sandhedsformularer'.

Traditionen er således limen, der får gruppe og samfund til at hænge sammen – det har derfor konsekvenser, hvis man rokker ved traditionen. Hvad skal træde i dens sted for at sikre tryghed og sammenhængskraft?

Traditionen har vogtere og beskyttere – mennesker der aktivt lever efter traditionens bud. Mister disse mennesker deres autoritet, mister traditionen sin betydning.

Og det er netop det, der gradvist er sket i de senere år. Bl.a. globaliseringen, den eksplosive vidensudvikling og hastigheden i overførsel af informationer har været med til at undergrave traditionens autoritet. Vi accepterer ikke uden videre de overleverede værdier og forestillinger. Og vi er ikke længere bundne til det lokale miljø og dets normer og spilleregler.

Alt kan sættes til diskussion – alt kan være anderledes.

Der er således ikke et samlende værdisæt eller en fælles moralkodeks at forholde sig til. Man har kun sig selv som målestok; i de

mange valg, der skal træffes – herunder hvordan man skal forme sit liv, sin livsstil og identitet – er der ingen ‘pakkelsninger’. Ansvar for, hvordan ens liv skal forme sig, er ens eget. Det gælder bare om at træffe de rigtige valg. Møder man problemer, kan det nemt fremstå som ens egen skyld. At der ikke er ‘frit valg fra alle hylder’, og at valgmulighederne reelt er begrænsede for de fleste er svært at gennemskue for den enkelte.

Viden, ekspertsystemer og menneskeskabte risici

Traditionens vogtere kan reagere ‘fundamentalistisk’ over for denne udvikling: tilbage til de gode gamle (danske) værdier! De støder her sammen med den ny tids autoritet, *eksperten*, hvis tilgang til problemløsning ikke er traditionens følelseladete argumenter, men viden og information. Og den kan der jo dynges meget af op på bordet!

Sociale relationer løsrives fra hverdagslivet og overføres til såkaldte *ekspertsystemer* (f.eks. overførslen af pasning og pleje af børn og ældre til velfærdsstatens institutioner). Tidligere tiders ‘visdom’ på omsorgsområderne synes ikke længere at slå til eller give mening i denne situation.

Vi rådspørger os generelt i stigende grad med eksperten – lægen, juristen, psykologen, edb-teknikeren, mekanikeren – og gør os afhængige af dennes ekspertise. Men dette er ikke uden problemer: Vi må stole på eksper-

ten, og det system af viden og teknik, som hun har til rådighed. Når vi skal flyve til feriedestinationen, må vi ikke alene regne med at bookingsystemet har fungeret korrekt, så vi rent faktisk har en plads i flyveren; vi må også stole på, at piloten er ædru, udhvilet og veloplagt; vi må stole på, at flyvelederen ikke er for stresset, og at flymekanikeren har rutine og teknisk viden nok til at spore og reparere eventuelle fejl osv., osv. Men vi kan ikke være helt sikre, og vi har aldrig mødt de personer, i hvis hænder vi betror vores liv! Der er ofte tale om en såkaldt *ansigtsløs relation*; og de forskellige eksperter kan oven i købet være uenige indbyrdes! Vi bliver imidlertid nødt til at udvise et minimum af tillid til de (anonyme) mennesker, vi er afhængige af, for at klare os igennem tilværelsen.

Vi må i vores dagligdag træffe en lang række valg – og vi står alene, når vi vælger. For vilkårene bliver som nævnt, at vores valg – frigjort fra traditionen – principielt må blive *individuelle* valg; valg som må være baseret på tillid til, at vi har fået de rigtige informationer samt på vores intuitive fornemmelser. Men samtidig vil der altid være en nagende tvivl om, hvorvidt valget nu var rigtigt; og dertil risiko for, at eksperterne og ekspertsystemerne tager fejl. Takket være eksperterne og ekspertsystemerne er mange af tidligere tiders risici – f.eks. risiko for sultkatastrofer

Tegning: „Doonesbury“ af Trudeau, Information 9.1.01

Vi „vælger“ vores krop, f.eks. med modellering af kroppen ved hjælp af bodybuilding.

Foto: Polfoto

– forsvundet fra den vestlige verden. Til gengæld er risiciene nu *menneskeskabte* i form af f.eks. uforudsete konsekvenser af den måde, varerne produceres på, eller utilsigtede virkninger af den måde, de fungerer på. Tænk her f.eks. på risikoen ved at spise oksekød, fordi det kan være inficeret med kogalskab forårsaget af benmel i foderet. Muligheden for at udløse alvorlig allergi ved at bruge hårfarvningssmidde. Eller den mulige fare for at få kræft i hjernen af at tale for meget i mobiltelefon.

Refleksiviteten og den sociale krop

Mangelen på stabile rollemodeller og faste normer og værdier at forholde sig til betyder, at vi må søge at finde vores identitet ved at *reflektere* (= spejle) og *reflektere over* (= bearbejde) alle de flimrende, larmende sanseindtryk og det flow af forvirrende og modsigelsesfyldte informationer, vi får fra vores omverden. Sociologerne taler om *identitetsdannelsen som en refleksiv proces*. Vi reflekterer over os selv, hvem vi er, hvorfor vi tænker og handler, som vi gør, hvordan vi virker på andre mennesker. Og samtidig spejler vi os selv i andre menneskers adfærd: vi sammenligner ved hjælp af vores indre ‘billedarkiv’ vores egne handlinger med andres i tilsvarende situationer. Mens vi iagttager noget, *iagttager vi vor egen iagttagelse* og bearbejder den ved hjælp

af hjernens billedarkiv og klippebord.

I dette vores indre billedarkiv har vi en lang række ‘billeder’ og ‘filmstrimler’, som udgør råmaterialet i vores identitetsarbejde: vi ved, hvordan man ser ud, når man elsker, hader, lider og dør – måske fra virkeligheden, men oftest fra en af massemedierne iscenesat virkelighed. Denne bliver for nogle mere virkelig end virkeligheden, som i forhold til den iscenesatte virkelighed kommer til at virke grå og kedelig.

Vi synes at have utallige valgmuligheder til rådighed, men prisen herfor er, at vi hele tiden må tvivle på, om vi har valgt rigtigt: måske skulle vi have valgt noget andet? Hvad nu hvis dette andet var bedre? Hvordan kan man få sikkerhed for, at ens valg var det rigtige?

Den svenske socialpsykolog Lasse Dencik udtrykker problemstillingen på denne måde: *‘Ethvert menneske rummer mange mulige liv i sig. Vort liv kunne forme sig på mange andre måder end det faktisk gør. Det ved postmodernitetens menneske. Men man må også indse, at livet kun tillader os at realisere en lille del af vores livsmuligheder. Det postmoderne menneskes ‘eksistentielle sorg’, hvis man kan kalde det sådan, er derfor mest af alt sorgen over de liv – de identiteter – man ikke har levet.’¹⁸*

Ligesom vi ‘vælger’ vores identitet, vælger vi vores krop. Identiteten manifesterer sig

gennem den måde, vi prøver at forme vores krop.

Mennesket har altid forsøgt at forme kroppen efter de herskende kulturelle idealer: korsetter, kvinders bortoperering af det nederste ribben for at få smalle taljer, deformation af fødderne for at gøre dem små osv. Men i vor tid overskrider mulighederne for at ændre kroppen i stigende grad naturens grænser, og den modelleres efter spejlinger i den sociale omverden. Massemediernes kropsidealer kombineret med øgede tekniske og økonomiske muligheder for at forme kroppen gør i stadig højere grad denne til genstand for individuelle valg.

Kroppen er ligesom identiteten 'datomærket'.

Differentiering og polarisering – turisten og vagabonden

Vi har med udviklingen af massekommunikationsmidlerne mulighed for at få en uendelig mængde informationer, men som citatet i boksen (*'Hvad har vi fælles?'*) udtrykker, er der en stadig mindre fælles vidensmængde. Vi kan ikke tage det for givet, at andre mennesker har den samme viden og den samme forståelses- og referenceramme, som vi selv har.

Det øger risikoen for at miste orienteringen – og fodfæstet – i sit liv.

At kunne klare at leve med sådanne vilkår kræver, at det moderne menneske udvikler selvværdsfølelse og et stabilt jeg – og samti-

dig omstillingsparathed p.g.a. forandrings-hastigheden og dynamikken i samfundsudviklingen.

Ikke alle kan leve op til disse krav, og det kan føre til *marginalisering* og *udstødelse* af grupper i samfundet med en polarisering af dette til følge.

Den polskfødte sociolog *Zygmunt Baumann*⁹ bruger 'turisten' og 'vagabonden', som billeder på den måde, det ressourcestærke og det ressourcetsvage menneske møder det senmoderne samfund. Begge er de 'frie fugle' på rejse i en verden med endeløse muligheder og tilbud – men de har langt fra de samme objektive betingelser for udnytte dem.

En sådan situation rummer en stærk udfordring for den samfundets sammenhængskraft, hvis f.eks. de ressourcestærke og privilegerede lader de ressourcetsvage sejle deres egen sø.

Baumann udtrykker det således: *'Mens en global verdenselite nyder fordelene af fuldstændig mobilitet og frihed, bliver folk på samfundets bund stavnsbundne – uden mulighed for at flytte eller forbedre deres livsvilkår (...) Og eliten er ligeglad, for taberne er fuldstændig overflødige i dagens samfund.'*¹⁰

---

8. Lasse Dencik: *'Hvem er du?'*, kronik i dagbladet Information, 5.1.1996

9. *Globaliseringen – de menneskelige konsekvenser*, 1999

10. Interview i Weekendavisen, *'De overflødige mennesker'*, 13.9.1998.

Hvad har vi til fælles?

” 90'erne udmærker sig ved at være det årti, hvor der ikke er en fælles bevægelse i udviklingen. Der er ingen fælles mode, holdning,

smag, etik og moral. Populært kunne man sige, at det eneste vi har til fælles er, at vi ikke har noget til fælles...”

Kilde: 'Fra Kierkegaard til Calvin Klein – gymnasietilværelser i 90'erne – en undersøgelse af 1997-studenternes danske stile', Uddannelsesstyrelsens temahefte nr. 16, 2000

At leve med usikkerheden

” Det danske samfund bliver delt i to. Dem der holder af at leve i risikosamfundet¹⁰, og dem der ikke kan holde ud, at der ikke findes fast grund under fødderne (...) Der er nogen, der elsker usikkerhed, og nogen, der synes, det er helt forfærdeligt. Vi vil i den kommende tid få en selektion af dem, der kan lide forandring, og dem, der ikke kan. De, der kan lide usikkerhed og holder af, at dagene er forskellige, at intet bliver rutine; de ser usikkerheden som muligheder. Og så er der dem, der gerne vil have et arbejde, der er fast og på sikker grund (...) Vi vil føre meget forskellige typer liv. De, der kan tåle at leve med usikkerheden, kommer til at sidde i spidsen af organisationerne og erhvervslivet. Sådant er det allerede i dag, men det bliver kun mere og mere ekstremt herfra. Det, der sker nu, er, at usikker-

heden rykker ned i nogle andre typer jobs og i andre sektorer. Vi skal ganske enkelt kunne tåle usikkerhed, hvis vi vil være med. De, der kan, bliver en ny elite, der kommer til at vinde ræset, fordi de kan håndtere usikkerheden og samtidig reflektere og lytte til, hvad, der sker. Den kloge og omstillingsparate type bliver vinderen (...) Jeg synes, det er utroligt problematisk. Kapitalen kan flytte sig frit, og de allerstærkeste vælger, hvor de vil være, og hvor der er godt for dem selv. Vi får en modsætning mellem det, der er flydende, flytbart og globalt, og det der er bundet til noget lokalt. Der er så mange forskelle mellem det lokale, hvor der er børn, der skal have uddannelse, hvor der skal tages hånd om de syge, de svage og de ældre, og så det fleksible menneske, der flytter, hvorhen, hun vil... “

Kilde: Interview med forskeren Mette Mønsted, Handelshøjskolen i København, i Dagbladet Information, 22.5.2000

Alle de ovenfor nævnte udviklingstendenser finder ikke sted på én gang. Forandringerne sker i forskellige hastigheder, og der er store geografiske forskelle på, hvor kraftigt de slår igennem – også i et relativt lille og homogent samfund som det danske. Derudover kan en given udvikling afføde nye måder at organisere sig globalt og lokalt, og føre til skabelse af nye reaktionsmønstre, fællesskabsformer, traditioner m.v.

En ny socialkarakter på vej

Med kapiteloverskriften 'Identitetens datomærkning' søges det som nævnt understreget, at vilkårene i senmoderniteten sætter sine ganske specielle spor i identiteten.

For hver periode stiller sine egne særlige krav til den enkelte. Der udvikles hermed en for perioden typisk *socialkarakter*, som afspejler, hvilke typer mennesker, der er brug for i den aktuelle samfundsmæssige situation.

Førrige århundredes landbrugs- og industrisamfundet havde brug for en stabil samfundsborger, der kunne indordne sig under de givne vilkår – *realiteterne*. D.v.s. passe sit job, passe tiden og udsætte sin egen behovstilfredsstillelse; eventuelt i det uendelige i håbet om endelig opfyldelse af behovene i Himlen!

Den fremherskende socialkarakter blev gennem samvirket mellem forældre, skole og andre autoriteter et *indrestyret* eller *normstyret* menneske, for hvem det lokale samfunds traditionelle værdier og familienetværk var med